

MARIA PUJOL I VALLS

Universitat Internacional de Catalunya

JOAN MARAGALL PER A INFANTS I JOVES O COM REINVENTAR UN CLÀSSIC¹

Resum:

Estudiar l'obra de Joan Maragall que s'ha publicat per a nens i joves no només vol dir conèixer els poemes i proses que han semblat oportuns per a aquests lectors, sinó que suposa entendre les circumstàncies històriques i culturals que han empès l'aparició dels llibres, els elements que acompanyen el text literari de cada volum —com ara la il·lustració, la tipografia o les activitats didàctiques— i els criteris de selecció i ordenació dels escrits. Amb el sistema d'anàlisi de llibres infantils i juvenils de Gemma Lluch i Margarida Prats, es poden desambiguar tots aquests factors per conèixer l'abast i característiques d'uns títols per a joves que en realitat compten amb textos que no estaven destinats originalment a ells.

Paraules clau: Joan Maragall — literatura infantil i juvenil — paratextos — il·lustració

Abstract:

Studying Joan Maragall's work that has been published for children and young adults not only means knowing the poems and prose that have seemed appropriate for these readers, but it also involves understanding the historical and cultural circumstances that triggered the creation of these books, the components that go with the literary text in each volume —such as illustration, typography or educational activities—, and the criteria for selecting and organising the writings. With Gemma Lluch's and Margarida Prats's system for analysing children's books, all those factors can be clarified in order to know the scope and features of some publications for young adults that actually include texts that were not originally addressed at them.

Key words: Joan Maragall — children's literature — paratexts — illustration

0. Existeix una literatura maragalliana infantil i juvenil?

Estudiar l'obra de Joan Maragall per a nens i joves pot semblar una incongruència si es té en compte que el poeta no va escriure cap text destinat a aquests lectors en particular. Ara bé, sí que ha esdevingut necessari conèixer la recepció de la seva prosa i poesia entre els més joves; i és que, fins i tot, el mateix autor va contemplar la possibilitat de publicar en un format específic per a ells algunes de les seves obres ja existents. Així doncs, actualment comptem amb diversos volums considerats infantils o juvenils que recullen poesia o narrativa seva: des de *Tria*,² publicat en vida del poeta, passant per les di-

¹ Aquest article s'enquadra dins la producció del Grup de Recerca 2014 SGR 1019 «Ne varietur».
² J. MARAGALL, *Tria*, Girona, Dalmau Carles, 1909.

verses reedicions posteriors, fins als nombrosos reculls apareguts en època democràtica. Una dotzena d'obres seves es poden agrupar en diferents edats lectores incloses sota el gran paraigua de *literatura infantil i juvenil*: algunes es consideren per a primers lectors –o, fins i tot, per a prelectors, quan es tracta d'àlbums il·lustrats–, diverses per a infants que llegeixen autònomament i d'altres per a adolescents o destinataris de lectura fàcil.

La peculiaritat d'aquesta situació porta a debatre els límits entre literatura per al públic general i per a gent jove, i com aquesta qüestió es veu condicionada per les motivacions per crear cada publicació, els formats triats i la selecció de textos que les conformen. Per això, no és d'estranyar que un sistema efectiu per calibrar les obres infantils i juvenils es basi en tres grans vessants d'una publicació: la pragmàtica, la paratextual i la textual. Si s'aplica aquest mètode al corpus de Maragall, se'n pot mesurar la divulgació entre els lectors joves; principalment, l'anàlisi de cada un d'aquests tres aspectes comporta la valoració de cada capa que conforma la creació, com si es despullés una cebeta. Així, la primera capa, la pragmàtica, inclou el context: les motivacions per publicar les obres tant en vida de Maragall com posteriorment; les celebracions de les efemèrides maragallianes, i la difusió entre els infants, vista de manera diacrònica. La segona, la paratextual, versa sobre els elements del llibre –il·lustracions, col·lecció, pròleg, glossari, proposta didàctica, etc.– que determinen, entre altres coses, si les paraules es tracten com a obra purament artística o com a contingut acadèmic. L'última, la textual, observa els temes i l'organització interna de la producció.

L'obra del poeta sovint ha arribat a mans dels més joves mitjançant antologies de poesia i llibres de text per a l'escola. Per ser conscients de l'abast total de la seva repercussió també cal, en un futur, analitzar aquestes mostres; ara bé, un estudi previ que se cenyeixi a les publicacions de Maragall com a únic autor suposa un pas necessari i prou autònom per desenvolupar la recerca sobre la seva producció.

1. Primer pas: el context

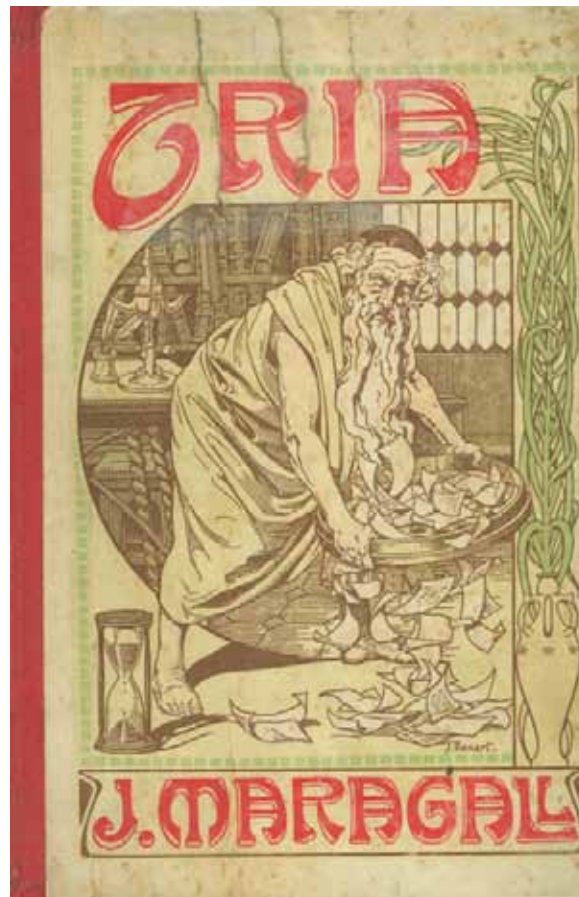
Tant Gemma Lluch³ com Margarida Prats,⁴ en les respectives propostes de sistemes per analitzar obres infantils i juvenils –la primera, per a tots els gèneres i la segona, basant-se en el model de Lluch, per a poesia en concret–, suggereixen d'abordar les publicacions pels components que n'envolten i condicionen l'aparició. En aquest cas, la popularitat de l'autor i el context històric són els dos grans detonants que impulsen l'edició dels títols. Aquesta característica ja es fa palesa en vida del poeta perquè les crítiques negatives d'Eugeni d'Ors el porten a refer algunes poesies i proses, i publicar-les dins de

3 Gemma LLUCH, *Análisis de narrativas infantiles y juveniles*, Conca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003.

4 Margarida PRATS, «La poesia per a infants. Estat de la qüestió en llengua catalana», *Caplletra*, núm. 46, 2009, p. 149-182.

Tria.⁵ Segons Glòria Casals,⁶ aquesta revisió amb filtre noucentista comporta la supressió d'elements estilístics i temàtics sobers. Així doncs, aquest és un primer exemple de la versatilitat d'alguns textos maragallians: l'autor i l'editor consideren que poden anar destinats a diferents edats lectores i només cal aclarir-ho amb l'afegit *Llibre de lectures selectes, en prosa y vers, pera els nois y noyes de les escoles y col·legis de Catalunya*. Les reedicions de 1931⁷ i 2007⁸ són facsímils de l'original i, per tant, s'hi manté l'especificació. Tanmateix, la versió de 1961⁹ hi esborra tots els trets infantils i en canvia el subtítol: *Nova edició del llibre de lectures publicat en 1909 amb textos en prosa i en vers revisats i seleccionats per l'autor*. Sembla que aquest format compleixi més fidedignament l'ideari d'Ors, és a dir, que l'autor depuri l'obra; i aquí s'efectua sense necessitar l'aparent excusa de portar-ho a terme perquè es tracta d'una edició infantil.

Coberta de la primera edició de *Tria*

5 J. MARAGALL, *Tria*, Girona, Dalmau Carles, 1909.

6 Glòria CASALS, «Joan Maragall», *Lletra*, 1999, <http://lletra.uoc.edu/ca/autor/joan-maragall>, § 16 [consultat el 13 de maig de 2014].

7 J. MARAGALL, *Tria*, Girona, Dalmau Carles, 1931.

8 ID., *Tria*, Barcelona, Primera Plana, 2007.

9 ID., *Tria*, Barcelona, Casa del Llibre, 1961.

Aquesta *Tria* de 1961 apareix en ocasió del centenari del naixement del poeta; mig segle més tard, l'efemèride es convertirà en motiu de diversos nous volums; en canvi, només tres títols, *Poesies*,¹⁰ *El cel ben serè*¹¹ i *Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall*,¹² obren camí en aquest gènere entre 1962 i 2009.

En tots tres casos, la recuperació d'alguns poemes s'entén dins d'un moviment literari que va més enllà del del poeta mateix: els dos primers apareixen dins de col·leccions de poesia infantil catalana, i el tercer, en una de «lectura fàcil» sobre diversos autors clàssics –tal com descriu l'editorial, no és una col·lecció pròpiament per a nens, sinó que es tracta de «llibres monogràfics dedicats a conèixer personatges coneguts de tothom per la seva obra. Els textos han estat escrits segons el mètode de Lectura Fàcil de l'IFLA (Internacional Federation of Library Associations and Institutions), adreçats a col·lectius amb dificultats lectores i de comprensió».¹³ Amb tot, els llibres de lectura fàcil acostumen a estar disponibles a les sales infantils de les biblioteques i els d'aquesta col·lecció compten amb un format molt acolorit.

Els tres volums són mostres de l'intent de normalització cultural després del franquisme que es proposa reviscolar la literatura catalana i recordar-ne la tradició. En la mateixa línia, quan arriba el cent-cinquantè aniversari del naixement del poeta i el centenari de la mort, l'Any Joan Maragall convida a difondre el seu llegat, però vist sota un nou prisma: entre 2010 i 2011 es publiquen cinc obres seves en format infantil o juvenil. Gairebé totes contenen un aclariment que indica que no són reculls per a adults; fins i tot, encara que *Avui és Sant Jordi*¹⁴ no ho especifica, no hi ha dubte de qui és el destinatari principal, gràcies a la coberta, les il·lustracions i la trajectòria de l'editorial. Els altres dos àlbums il·lustrats de gran format, *La vaca cega i altres poemes*¹⁵ i *Joan Maragall (Vull conèixer)*,¹⁶ sí que remarquen que contenen «Poemes de Joan Maragall per a lectors de diverses generacions», el primer, i «Un llibre per a iniciar-se en el coneixement de la vida i l'obra del poeta Joan Maragall», el segon, a la contraportada. Si bé són llibres d'entreteniment, també són divulgatius perquè inclouen glossaris i explicacions sobre l'autor i la seva obra. El quart títol clarament infantil d'aquest grup és *Entre el sol, núvols i vents...*,¹⁷ gràcies a l'aparença i les notes a la contraportada que assenyalen que és per a «joves lectors», específicament «a partir de 10 anys». En canvi, el cinquè llibre és, sens dubte, més escolar que els altres, que es presenten com a lectures d'entreteniment i iniciació lúdica al cosmos maragallià; aquest últim està dissenyat com a eina acadèmica per als estudiants de secundària ja que els textos estan acompanyats d'una proposta didàctica. Ho subratllen frases com «Es poden fer exercicis de lectura en veu alta d'alguns dels poemes a classe. Els alumnes poden fer ells mateixos una selecció de les poesies»;¹⁸ i, a més, Teresa Mañà¹⁹ també remarca que està destinat a batxillerat.

10 ID., *Poesies*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

11 ID., *El cel ben serè*, Barcelona, Cruïlla, 2003.

12 ID., *Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

13 «Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, <http://www.pamsa.cat/pamsa/cataleg/Tant-de-gust-de-coneixer-lo-senyor-Maragall.html> [consultat el 13 de maig de 2014].

14 J. MARAGALL, *Avui és Sant Jordi*, Barcelona, Baula, 2011.

15 ID., *La vaca cega i altres poemes*, Barcelona, Baula, 2010.

16 Pep MOLIST, *Joan Maragall (Vull conèixer)*, Barcelona, Baula, 2010.

17 J. MARAGALL, *Entre el sol, núvols i vents...*, Barcelona, Baula, 2010.

18 ID., *Antologia poètica i altres textos*, Barcelona, Baula, 2010, p. 105.

19 Teresa MAÑÀ, «Joan Maragall per a nens», *Serra d'Or*, núm. 6, 619-620, juliol-agost de 2011, p. 57.

Per tant, l'auge per dedicar tot un any a commemorar un autor clàssic serveix per revitalitzar, entre els més joves, figures com la de Maragall, que comptava fins llavors amb un fons discret per a ells. Segons Oriol Izquierdo, celebracions com aquesta són útils «perquè l'arbitrària casualitat del calendari dóna un pretext objectiu, no discutible, acceptat, per mirar enrere, cap al llegat dels noms més eminents de les nostres lletres»²⁰ i aprofitar per multiplicar-ne la popularitat, reivindicar-lo i recuperar-lo. D'aquesta manera, s'acosta l'escriptor a les noves generacions perquè en gaudeixin com a lectors primerencs i n'esdevinguin consumidors potencials en el futur:

I benvingudes siguin les iniciatives que permeten que els lectors joves coneguin els seus poetes i en puguin fer un tast quan encara no tenen la capacitat d'entomar-los sencers. És el primer pas, però, perquè un dia puguin abastar-los plenament i passar del senzill i juganer «El cel ben serè» al reflexiu i profund «Cant espiritual» o bé de «La ginesta» a l'«Oda a Espanya»...²¹

En definitiva, l'efemèride és una aposta de futur que consisteix a fer més assequible un autor del passat als lectors actuals, tal com defensa Glòria Casals:

Ara el que és important també és que, un cop acabi oficialment l'Any Maragall, el 20 de desembre d'enguany, tot això deixi empremta. De fet és el que hauria de passar amb tots els «Anys»: que no ens quedem només amb la celebració de l'efemèride i prou. Ja entenem que no pot ser sempre al mateix ritme, ni de bon tros. Però tampoc pot morir: amb una altra intensitat, però cal que continuï. Tot allò que s'ha fet ha d'haver servit per alguna cosa més que per a la commemoració concreta. Perquè es llegeixi més Maragall, sense anar més lluny!²²

Davant d'una oportunitat comercial com aquesta, el que resulta més sorprenent és que només l'Editorial Baula hagi aprofitat l'avinentsa de l'Any Joan Maragall i sigui qui treu al mercat els cinc volums esmentats. De fet, durant els primers anys del segle XXI, és habitual que Baula publiqui edicions infantils d'autors com Mercè Rodoreda, Pere Calders, Joana Raspall i Salvador Espriu en ocasió dels anys dedicats a aquests escriptors. En canvi, durant la mateixa època, altres segells sòlids dins de l'edició en català per a infants, com ara Publicacions de l'Abadia de Montserrat i La Galera, només publiquen de manera molt insipient arran d'efemèrides literàries.

2. Segon pas: els paratextos

Tal com s'ha exposat, el context i les funcions que es designen a les publicacions són decisius a l'hora de crear-les. Per exemple, en el cas de l'obra de Maragall per a joves, la crítica de nous moviments artístics influeix en la producció de l'escriptor; o, quan la literatura catalana experimenta una època de recuperació cultural –que pot incloure anys commemoratius de l'autor–, proliferen les seves obres per a lectors de diverses edats. Aquest fet sovint significa donar un nou valor a uns textos de fa més de cent

20 Oriol IZQUIERDO, «Vigila, esperit, vigila, no perdís mai el teu nord», *Escola catalana*, núm. 471, 2011, p. 4.
 21 Josep M. ALOY, «Joan Maragall i els lectors joves», *Escola catalana*, núm. 471, 2011, p. 18.
 22 Sandra BALAGUER, «Entrevista a Pere Maragall i Glòria Casals», *Escola catalana*, núm. 471, 2011, p. 24.

anys, un procés que és possible gràcies als paratextos.²³ Tots els seus elements, a més, poden establir un ús prederminat per a cada llibre: una lectura escolar, divulgativa, feta per plaer... No ha de sorprendre, doncs, que Prats destaquí el paper fonamental del suport material per concretar l'edat lectora d'un volum:

Hauríem de considerar en quina mesura el suport material en què els poemes són vehiculats determina la seva inclusió o exclusió al gènere per a infants. [...] La pedra de toc per decidir si un corpus textual de poesia, tant si procedeix de reculls folklòrics com d'obres de diversos autors, pot ser inclòs com a obra infantil serà el suport material en què es vehicularà.²⁴

Òbviament, és sempre el lector final –o mitjancers com els pares, mestres, bibliotecaris, etc.– qui en decideix la utilitat. Per exemple, *Avui és Sant Jordi*²⁵ és pura poesia i il·lustració, no conté cap component didàctic; però això no vol dir que no es pugui fer servir a l'aula per gaudir de la literatura i aprendre a valorar-la. Una vegada més, es demostra que els humans som racionals perquè som lliures i tenim la facultat d'aprofitar el món que ens envolta com més ens convingui.

Però de quina manera els creadors dels paratextos replantegen textos ja existents? L'obra de Maragall per a lectors joves n'és una mostra ben diversa i representativa. Partint de la premissa que, en realitat, els fragments narratius o poètics publicats com a obra infantil i juvenil, en un origen, no anaven adreçats a aquests lectors, el camp recorregut i per recórrer és infinit. Així, aquella *Tria* inicial agrupa textos ja publicats –alguns traduïts del castellà–, però revisats seguint els nous criteris noucentistes, en un volum il·lustrat i explícitament destinat al jovent. Quan surt a la llum, el que causa gran sorpresa són les imatges que acompanyen els textos: «Els dibuixos de Joaquim Renart van fer saltar més d'un de la cadira».²⁶ Eugeni d'Ors, en una glossa, altra vegada instiga cert rebombori al voltant del que Casals anomenaria el «desafortunat episodi de la il·lustració de *Tria*».²⁷

La *Tria* publicada avui és, per les seves innoblíssimes condicions editorials, de lo més indigne que s'hagi vist a ser deixat en mans de un petit per l'educació estètica del qual vulgui vetllar-se... –La horrible edició! Jo no conec res més lleig, més antipedagògic, més «immoral»... –Sí: «immoral» és aquella il·lustració infame, interpretació calumniosa de cada pàgina del text! Me faltarien mots per a dir la seva grolleria, l'estulta baixesa ab què hi són traduïts cada un dels símbols maragallencs.²⁸

23 Fem servir aquest terme amb el significat amb què va ser encunyat per Gérard GENETTE, *Paralimpestes. La Littérature au second degré*, París, Seuil, 1982, p. 10: «Le texte proprement dit entretient avec ce que l'on ne peut guère nommer que son paratexte: titre, sous-titre, intertitres; préfaces, postfaces, avertissements, avantpropos, etc.; notes marginales, infrapaginales, terminales; épigraphes; illustrations; prière d'insérer, bande, jaquette, et bien d'autres types de signaux accessoires, autographes ou allographes, que procurent au texte un entourage (variable) et parfois un commentaire».

24 M. PRATS, «Notes sobre la poesia per a infants», *Temps d'Educació*, núm. 12, 1994, p. 136-137.

25 J. MARAGALL, *Avui és Sant Jordi*, Barcelona, Baula, 2011.

26 G. CASALS, «La Pastoral de Maragall», dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, a cura de Ferran Carbó, vol. I, 2003, p. 304.

27 *Ibid.*

28 Eugeni d'ORS, *Glossari 1908-1909*, vol. III, Barcelona, Quaderns Crema, 2001, p. 508-509.

«Malgrat els impropis de Xènius, l'edició no deixa de ser bella peça ben treballada»,²⁹ aclareix Mañà amb encert. I és que tots els paratextos traspuen modernisme harmònicament: les il·lustracions en color de la coberta i a dues tintes de l'interior, els petits motius a l'inici o al final d'un fragment, algunes caplletres, títols integrats en la decoració... De fet, Ors es retracta de l'agror expressada a la glossa en una carta reconciliadora dirigida al poeta tres dies més tard; s'hi excusa de la desproporció dels seus comentaris i traspasa a l'editor la responsabilitat de les il·lustracions.³⁰

Al cap dels anys, la voluntat de perpetuar el llegat maragallià continua present i l'interès per *Tria* en fa aparèixer una versió facsímil el 1931, que es tornarà a publicar el 2007. La selecció de textos també surt a la llum el 1961, en honor al centenari del naixement del poeta, però els nous paratextos es desmarquen absolutament dels de 1909: s'eliminen totes les il·lustracions i figures, el pròleg de Salvador Albert, el primer editor, i qualsevol referència als infants; i el subtítol *Llibre de lectures selectes, en prosa i en vers, per als nois i noies de les escoles i col·legis de Catalunya* es converteix en *Nova edició del llibre de lectures publicat en 1909 amb textos en prosa i en vers revisats i seleccionats per l'autor*. L'aparença ara és estilitzada, amb una portada amb mig fons blau marí i tipografia sòbria. Conseqüentment, la divergència de paratextos en els dos llibres ve marcada per la selecció de diferents lectors destinataris o *implied readers*, és a dir, el gruix de lectors que l'autor té en ment quan escriu.³¹ Aquesta reaparició dels anys seixanta s'entén com a mostra del pont que es vol crear entre la cultura catalana prefranquista i la recuperació encara tan minsa de l'època. Concretament, és un exemple de les diferents etapes de la recuperació cultural: fins a la dècada dels seixanta, les manifestacions literàries en català –ja siguin clandestines, aprovades per la censura o a l'exili– essencialment formaven part d'una cultura elitista; no és fins llavors que es valora la possibilitat d'oferir dosis de cultura catalana i en català al gran públic per tal d'assegurar la pervivència de la llengua en tots els àmbits.³² Aquest volum de 1961, doncs, desprèn un to nostàlgic i és poc accessible per als infants. En canvi, la versió de 2007 també comparteix aquest valor tradicional i romàntic –fins i tot, de bibliòfil–, però sense la desesperació implícita en l'anterior.

Per contra, la mirada que ofereixen els altres llibres infantils i juvenils de Maragall apareguts des dels anys vuitanta és ben oposada a la *Tria* de 2007: una vegada més, els paratextos condicionen la difusió dels textos. L'element que hi crida més l'atenció és la il·lustració, i no és d'estranyar que aquell que conté menys obra gràfica és el que està destinat a lectors més grans: l'*Antologia poètica i altres textos* només compta amb les fotografies de les cobertes. Amb tot, sí que és un dels que acompanya l'obra literària amb més explicacions sobre l'autor, la seva producció, bibliografia i propostes d'activitats, atesa la seva voluntat didàctica.

29 T. MAÑÀ, *op. cit.*, p. 55-56.

30 Vicente CACHO VIU, *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930)*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, p. 191-196.

31 Perry NODELMAN, Mavis REIMER, *The Pleasures of Children's Literature*, Boston, Allyn & Bacon, 2002; Peter HUNT, *Criticism, theory & children's literature*, Oxford-Cambridge (Estats Units), Blackwell, 2002, p. 46-47.

32 Joan TRIADÚ, «Una edat sense llibres o una literatura sense futur», *Serra d'Or*, núm. 8-9, agost-setembre de 1962, p. 34-35; Josep VALLVERDÚ, «Necessitat d'una literatura majoritària», *Serra d'Or*, núm. 3, març de 1961, p. 14-15.

Els altres dos llibres amb moltes notes paral·leles són *Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall* i *Joan Maragall (Vull conèixer)*. Com ja indiquen els títols, els editors o prologuistes s'encarreguen de fer més accessibles les paraules del poeta. El primer, de lectura fàcil, inclou una introducció de les autores M. Carme Bernal i Carme Rubio, la biografia del poeta i comentaris i glossaris a les poesies, acompanyats de diverses fotografies o dibuixos de Marta Balaguer de mitja o una pàgina, a dues tintes, amb un aire fresc. El segon és una combinació a sis mans més sofisticada: Pep Molist escriu un recorregut biogràfic i creatiu de Maragall amb poesies seves intercalades i dibuixos d'Ignasi Blanch en aparença d'àlbum il·lustrat. La placidesa de la limitada varietat de colors i el traç que recorda el d'un esbós anuncien al lector l'extraordinarietat de l'autor:

Aquest entrellat de textos que confegeix Pep Molist és una manera original de presentar l'obra del poeta i, amb l'ajuda dels traços de paisatges i figures d'Ignasi Blanch, tots dos aconseguen apropar la vida de Maragall als lectors infantils.³³

Aquest llibre i, sobretot, *La vaca cega i altres poemes* es poden considerar les dues perles gràfiques infantils de l'Any Joan Maragall. El segon també incorpora una introducció a cada poema i una biografia de l'autor, tot i que no hi són necessàries perquè el missatge general que transmet la publicació és més aviat artístic: només d'observar les cobertes, amb una imatge tan evocadora i poètica, amb un format tan gran, el nen es predisposa a entrar a un món màgic i potser no vol que explicacions dels editors l'entorpeixin. Per sort, tal com defensava Daniel Pennac,³⁴ el lector té el dret de saltar-se pàgines; en aquest cas val la pena observar les il·lustracions de totes les pàgines i obviar els preàmbuls. No en va, el contrast i fusió d'una gamma reduïda de colors càlids i freds es fa present al llarg de totes les pàgines i ajuda a identificar cada poema, diferenciant-lo de la resta. Si bé l'aparença i distribució de text i imatge són clarament d'àlbum il·lustrat, no hi ha elements pròpiament infantils; fins i tot la tipografia imita la lletra d'una màquina d'escriure. Per tant, es pot qüestionar l'apreciació reduccionista de Mañà: «les làmines de paisatge que emmarquen cadascun dels poemes fan bonic però no hi afegeixen res».³⁵ Aquestes il·lustracions de Subi, a part del paper seductor, també exerceixen una funció bàsica per a l'aproximació a la poesia: marcar el ritme per assaborir-la. Aquí, a més, el pas de les il·lustracions marca el moviment de l'animal. Aquesta concepció recorda *El mar en calma i viatge feliç*,³⁶ un àlbum il·lustrat amb dos poemes de Goethe que només conté dos versos cada dues pàgines; la resta de l'espai l'ocupen imatges seqüencials que representen i dosifiquen els elements principals de les poesies: el lent desplaçament de la barca, els sentiments del mariner i els canvis en el clima. I aquest és el «misteri» dels paratextos: poder capgirar un text com qui gira un mitjó. O tindria el mateix efecte que un lector, petit o gran, llegís *La vaca cega* en un full mal fotocopiats i en blanc i negre? Això no vol dir que la literatura hagi de dependre sempre tan estretament de les il·lustracions, sinó que aquesta és una opció molt vàlida per actualitzar la tradició, perpetuar-la i acostar-la a les noves generacions. Perquè una literatura sigui viva, cal que els seus autors clàssics hagin aparegut en formes tan diverses, però alhora tan pròpies del seu temps, com l'edició modernista de *Tria*, l'àlbum il·lustrat de *La vaca cega i altres poemes*, el format escolar d'*Antologia poètica i altres textos* i, per descomptat, la transmissió oral

33 T. MAÑÀ, «Joan Maragall per a nens», *op. cit.*, p. 58.

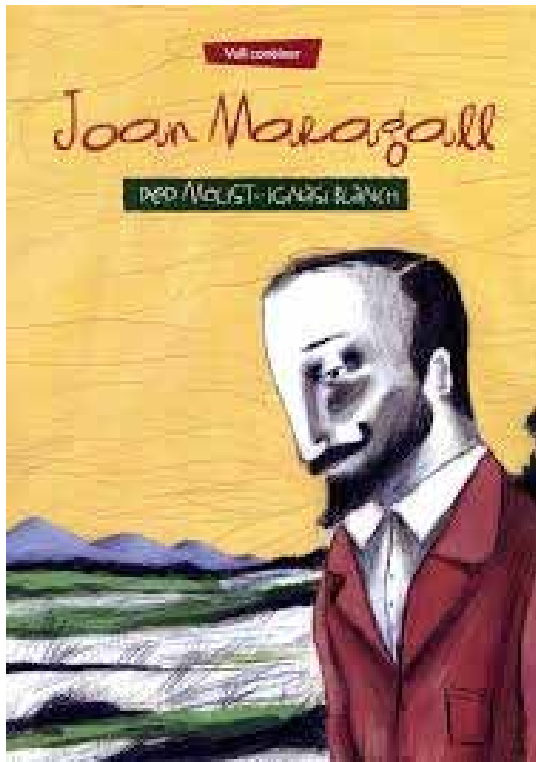
34 Vg. Daniel PENNAC, *Comme un roman*, París, Gallimard, 1992.

35 T. MAÑÀ, *op. cit.*, p. 58.

36 Johann Wolfgang von GOETHE, *El mar en calma i viatge feliç*, Barcelona, Editorial Juventud, 2004.

dels versos més populars. També la presentació infantil i de dimensions petites d'*Avui és Sant Jordi*³⁷ esdevé una baula riquíssima –o una «petita delícia»–³⁸ per convidar els més petits a gaudir de la poesia del poeta; gràcies al traç juganer de Subi, els nens es poden sentir atrets per uns personatges que els són propers perquè formen part del seu imaginari literari –cavallers i princeses– o de la seva vida quotidiana, com ara una aula o, d'una manera més puntual, les parades del dia de Sant Jordi. Així, es compleix la funció que Izquierdo atorgava a l'Any Joan Maragall: «Posar en valor des del present un patrimoni que s'ha mantingut viu fins a nosaltres. I posar-lo en valor ara i aquí comporta, a més, fer-li passar la prova de ser llegit per lectors d'avui, i no des dels estereotips heretats [...] fins a transmetre'l a les generacions que vindran».³⁹

Cobertes de dues publicacions de l'Editorial Baula per l'Any Maragall

Arran de la celebració de 2010-2011, els infants més grans també han tingut accés a un compendi coherent i ben lligat de poesies maragallianes, *Entre el sol, núvols i vents...*, acompanyades d'inconfundibles dibuixos de Montse Ginesta. Aquí les imatges no adquireixen la rellevància dels àlbums il·lustrats

37
38
39

J. MARAGALL, *Avui és Sant Jordi*, Barcelona, Baula, 2011.
J. M. ALOY, «Joan Maragall i els lectors joves», *op. cit.*, p. 19.
O. IZQUIERDO, «Vigila, esperit, vigila, no perdís mai el teu nord», *op. cit.*, p. 5.

perquè el component més destacat és el text; malgrat que les cobertes són en color, tot l'interior és en blanc i negre. A més, l'obra, amb un caràcter didàctic marcat, és introduïda per una breu presentació, una biografia de l'autor, suggeriments didàctics i s'hi intercalen glossaris. Aquest llibre té com a antecessor *Poesies*, la primera selecció maragalliana per a nens triada per algú que no és el poeta mateix. Com tantes d'altres, conté una breu biografia de l'autor i introducció, i un vocabulari final, tot i que aquestes pàgines més didàctiques es mantenen al marge del cos principal del llibre perquè porten poca il·lustració i no resulten gaire vistoses; en canvi, la resta de l'espai es racionalitza entre els poemes i els dibuixos de Mabel Poveda perquè tots dos queden integrats en cada plana. Les il·lustracions conviden a interessar-se per cada poema atès que formen una sola unitat: l'ús de colors pastels per a paisatges amb elements naturals antropomòrfics i poques figures humanes explícites criden l'atenció al lector i el transporten a un món diferent.

Després de *Poesies*, hauran de passar setze anys més perquè es torni a trencar el silenci: el 2003, *El cel ben serè* esdevé el volum de Maragall per a la col·lecció «Vull llegir!» de Cruïlla, que edita uns llibrets de tapa tova i grapats, amb un sol poema –o un fragment– d'un autor reconegut, accessible per a primers lectors (el text està duplicat en lletra de pal i lligada) i per a infants que el vulguin aprendre de memòria. El contingut explicatiu només ocupa la pàgina final, amb un brevíssim esbós de Maragall i un aclariment sobre l'origen del poema. L'obra gràfica ocupa les pàgines senceres de la dreta i frena el tremp més apassionat dels versos –tan sols un, dos o tres– de l'esquerra: per bé que «les aquarel·les de Perico Pastor transmetien de manera encertada l'atmosfera serena i calma que reflecteix el poema»,⁴⁰ el lector s'ha d'adonar que la gavina de les il·lustracions representa la veu del poeta i els seus sentiments quan admira el paisatge. Així doncs, el significat i l'estil del dibuix negre desenfadat i les petjades dels colors de la natura es desmarquen de l'aspecte més infantil de Mabel Poveda o de Subi a *Avui és Sant Jordi*.

El text d'*El cel ben serè* és una molt bona mostra de com uns versos estan acompanyats de diferents paratextos segons els lectors als quals van dirigits, al marge de l'*implied reader* de l'autor: aquestes estrofes provenen d'un poema més llarg, «Vistes al mar», publicat a *Enllà* el 1906.⁴¹ En aquella primera edició, Maragall no tenia en ment el públic infantil, però posteriorment el poema –sencer o només alguna part– ha aparegut als reculls *Poesies*, *El cel ben serè*, *Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall*, *Antologia poètica i altres textos*, *Entre el sol, núvols i vents...* i *Joan Maragall (Vull conèixer)*. Per tant, es confirma la visió de Glòria Casals:

No considero que hi hagi una poesia per a gent jove i una altra per a gent no tan jove. És veritat que hi ha textos, en general (en totes les llengües i de totes les èpoques) que poden ser més complexos. Però això no ha d'impedir que siguin llegits per tothom. [...] A mi em sembla que molta de la poesia de Maragall és ben accessible i interessant per a tots els públics.⁴²

40 T. MAÑÀ, *op. cit.*, p. 57.

41 J. MARAGALL, *Enllà*, Barcelona, Tipografia L'Avenç, 1906.

42 S. BALAGUER, «Entrevista a Pere Maragall i Glòria Casals», *op. cit.*, p. 24.

Coberta d'*El cel ben seré* de Cruïlla

Per no caure en simplificacions, recordem que cal tenir en compte que l'estil dels paratextos influeix sobre la recepció dels llibres perquè poden aportar diferents connotacions al text o a la predisposició del lector. Tampoc no es pot oblidar el paper motivacional dels mitjancers entre l'obra i el lector: per exemple, si un adult ajuda el nen a adonar-se que la gavina de les il·lustracions d'*El cel ben seré* representa el poeta, a l'infant segurament se li despertarà més interès pel poema i li serà més fàcil endinsar-s'hi i sentir-hi empatia. Els llibres en formats atractius per als joves faciliten, als intermediaris, la feina d'acostar un text prejutjat amb indiferència o desgana: «el poeta Joan Maragall no és un poeta per a gent jove. Dit això, i tal com s'ha esdevingut en molts altres escriptors, és fàcil pensar que una part de la seva poesia ha arribat, no obstant això, a la població jove, sobretot per la mediació de mestres i bibliotecaris».⁴³

3. Tercer pas: el text

El paper de l'editor, per tant, recau en la tria dels textos i l'encàrrec dels paratextos. I, de vegades, no només selecciona els poemes o proses, sinó que en descarta algunes parts. Davant d'aquesta presa de decisions, ens podem preguntar per quines raons alguns poemes de Maragall són els més recurrents en antologies per a infants i joves; potser perquè els editors es deixen portar pels precedents o perquè alguns temes els semblen més apropiats? I en quina mesura combinen poesia i prosa?

Com més extens és el volum, més possibilitats existeixen perquè hi apareguin tots dos gèneres. En canvi, els que contenen menys text i més il·lustració estan només dedicats a la poesia, com ara *El cel*

43

J. M. ALOY, «Joan Maragall i els lectors joves», *op. cit.*, p. 18.

ben serè, La vaca cega i altres poemes, Avui és Sant Jordi, a més d'altres compendis més llargs com *Poesies, Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall, Entre el sol, núvols i vents...* i *Joan Maragall (Vull conèixer)*. De fet, les dues obres més àmplies també contenen narrativa: *Tria* i *Antologia poètica i altres textos*. Ara bé, aquesta última ha rebut alguna crítica: «Tot i que aquests textos [de prosa] poden ajudar a ampliar la visió que els alumnes tenen de l'escriptor, en l'obra queden poc justificats i fan més aviat un paper de farciment».⁴⁴ Així doncs, quan es vol reduir el corpus maragallià a la mínima expressió, els editors es decanten per les poesies, encara que no sempre siguin les mateixes. Algunes són clarament recurrents perquè apareixen en quatre o més reculls («La fageda d'en Jordà», «La sardana», «La vaca cega», «L'ametller», «Oda infinita», «Seguit de les vistes al mar I, II, III», «Sol, solet...» i «Vistes al mar») tot i que de vegades només de forma parcial: de «Seguit de les vistes al mar I, II, III» sovint només se'n copia «La ginesta altra vegada!» i, de «Vistes al mar», només algunes parts. Sobretot a *Joan Maragall (Vull conèixer)*, possiblement per la seva voluntat tan divulgativa, hi predominen molts fragments, i no pas poemes sencers.

A l'hora de seleccionar les peces, malgrat la temptació de limitar-se a reproduir els textos escollits per Maragall a *Tria*, els editors prefereixen pouar del corpus general i construir unes antologies variades i poc repetitives. Per exemple, les coincidències entre *Tria, Antologia poètica i altres textos* i *Entre el sol, núvols i vents...* no abunden, tot i contenir una trentena de textos cada una. En part, es deu al fet que algunes pàgines presents a *Tria* «són difícils de comprendre per al públic escolar [dels anys 30]»⁴⁵ i alguns temes han quedat desfasats al llarg del temps:

Alguns solemnes i transcendents com «El temple de la fe»; molts d'altres exalcen la natura i el pas de les estacions («Empordà», «Nit d'abril», «Agost», «Octubre») i un bon nombre estan dedicats a reflexionar sobre el significat de les festes religioses («El dia de Sant Josep», «Nadal», «Corpus»);⁴⁶

Altres temes encara són plenament vigents i coincideixen amb els més habituals dins de la poesia infantil. En aquest gènere en català, els assumptes acostumen a estar relacionats amb els animals i el curs de l'any –sobretot per a volums monotemàtics–, el mar, el menjar, la música, els sentiments, l'amistat, les pors, les joguines, i la vida quotidiana a casa i a escola,⁴⁷ a més de les formes pròpiament folklòriques, que també li són properes.⁴⁸ Arran de l'Any Joan Maragall, però, s'han ampliat els temes de les obres monotemàtiques –com ara la diada de Sant Jordi, amb *Avui és Sant Jordi*– i de miscel·lània –amb accents patriòtics i religiosos.

Així doncs, fins a cert grau, la poesia maragalliana publicada per a nens es pot identificar com a tal perquè els temes són habituals dins del gènere i perquè, en el fons, la temàtica infantil no deixa de

44 T. MAÑÀ, *op. cit.*, p. 57.

45 *Ibid.*, p. 56.

46 *Ibid.*, p. 55.

47 M. PRATS, *op. cit.*, p. 171.

48 Teresa COLOMER, *Introducción a la literatura infantil y juvenil*, Madrid, Síntesis, 1999, p. 157.

beure d'un pòsit universal. En aquest sentit, la natura és absolutament present en tots els reculls; ja sigui per explicar les impressions del poeta davant d'un paisatge de mar o muntanya («Vistes al mar», «Pirenenca», «La fageda d'en Jordà»), com per centrar-se en animals («La vaca cega») o vegetació («L'ametller», «Febrer», «L'himne de l'arbre fruïter», «L'ànima de les flors»), o bé denotar el cicle estacional («Tardor», «Com avances, Primavera», «Fi d'any»). El poeta solia combinar les seves percepcions de l'entorn amb els pensaments que li provoquen, que fins i tot poden ser espirituals i sobre la mort («Nota d'àlbum»). I no oblidem que les tradicions, símbols patriòtics i mites es poden considerar uns altres temes molt presents en gairebé tots els llibres, amb poemes com «La diada de Sant Jordi», «L'estimada de Don Jaume», «Els reis», «El cant de la senyera», «La fi del comte l'Arnau» i «La sardana».

L'entorn diari del nen és un altre dels assumptes habituals en la poesia infantil. Per tant, no sorprèn que, en els reculls maragallians, també s'hi facin aparèixer textos sobre els records d'infantesa del poeta («Sol, solet...» n'ha esdevingut un clàssic, però també «Els reis» o «Els núvols de Nadal») o escenes que s'imagina, algunes amb un to costumista («Rêverie», «Romanza sense paraules»).

L'últim gran tema comú en el gènere i l'autor és el dels sentiments, que se centra en l'amor («Diu-menge», on l'afecte per a l'estimada es barreja amb el retrat quotidià de l'ambient dominical; «Nodreix l'amor», «Diades d'amor», «Haidé», «Jugant»), per bé que és una disposició més aviat adulta, i no hi inclou gaire la de l'amistat o d'altres de més properes als infants. D'altra banda, molts textos que tracten paisatges naturals, com «El cel ben serè», transmeten la sensació de plenitud del poeta quan admira el mar i els pins alhora en un dia clar, i són percepcions properes als lectors actuals perquè enllacen amb les tendències ecologistes de les darreres dècades. Fins i tot, per l'interès de valorar el paper dels poetes i de fer perviure concretament la figura de Maragall, és comprensible que algunes antologies comptin amb poemes sobre l'acte d'escriure («L'oda infinita»). Només un llibre, *Antologia poètica i altres textos*, posa èmfasi en els textos sobre ciutats i altres territoris, i es pot entendre com una estratègia per interpel·lar el lector que coneix aquells llocs. Ara bé, Mañà destaca que la selecció de *Poesies* és arriscada,⁴⁹ i potser es refereix als poemes de contingut més transcendental. Al mateix pròleg del llibre ja s'esmenta aquesta característica:

En aquesta selecció trobareu uns quants dels temes més freqüents en la poesia de Maragall: la natura (en especial el Pirineu i el mar), la vida, el patriotisme, l'amor, i sobretot un gran desig insatisfet que travessa la seva existència: arribar a un estat superior, que ell expressava sovint en termes religiosos.⁵⁰

Certament, aquest és un tema poc estès en les publicacions actuals, però és essencial en el corpus maragallià. De fet, alguns reculls no el contemplen (*Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall, Entre el sol, núvols i vents...*, *La vaca cega i altres poemes*), mentre que els altres sí (*Tria, Poesies, Antologia poètica i altres textos, Joan Maragall [Vull conèixer]*). I una vegada més es demostra que les tendències de la societat de cada època fan determinar el tipus de reedicions o nova selecció de contingut dels llibres.

49
50

T. MAÑÀ, *op. cit.*, p. 56.

J. MARAGALL, *Poesies*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 3.

A banda de recaure a l'editor aquesta tasca de triar els textos, també li pertoca l'ordenació. En aquests casos, els reculls segueixen dues aproximacions: la cronològica o la temàtica. D'una banda, a *Triar*, Maragall determina un ordre temporal; només se serveix, a l'inici, de l'«Elogi de la paraula» i diversos poemes sobre indrets i símbols de Catalunya, i el camp i la ciutat; els següents, sobre festes religioses o tradicionals i la natura, ja estan ordenats segons el curs de l'any, i precedeixen la rondalla final «Les tres preguntes» i «Excelsior». L'*Antologia poètica i altres textos* també està organitzada per ordre cronològic de publicació segons la data del llibre on van aparèixer originalment. A més, l'índex analític les referència temàticament: llegendes i mitologia, religiositat, temes principals, topònims. Així mateix, els textos de *Joan Maragall (Vull conèixer)* estan distribuïts seguint el fil conductor de la biografia del poeta ja que el llibre «combina, a cada dues planes, unes breus dades biogràfiques, un poema i una il·lustració».⁵¹

D'altra banda, les altres quatre antologies guarden un criteri semàntic. Les poesies d'*Entre el sol, núvols i vents...* estan agrupades per seccions: moments i records, temps i tradicions, arbres i flors, mar i muntanya. L'ordre de *La vaca cega i altres poemes* és molt simple perquè només conté dues parts: «La vaca cega» i les altres sis poesies («La diada de Sant Jordi», «L'himne de l'arbre fruïter», «Seguit de les vistes al mar», «La fageda d'en Jordà», «Sol, solet», «Els reis»). Els deu poemes de *Poesies* segueixen una organització no explícita: les primeres són les de caire més social («Sol, solet...», «Rêverie», «L'oda infinita»), seguides de les naturalistes («Vistes al mar», «Pirinenques I», «Pirinenques III», «Al cim», «La vaca cega») i acabant amb les més emocionals o transcendents («Nodreix l'amor», «La sardana», «Cant espiritual»). Finalment, a *Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall*, el sistema és semblant: les primeres poesies són les que contenen referències més infantils («Sol, solet», «Jugant», «Els reis») i les següents versen sobre la natura («Vistes al mar V», «Vistes al mar I», «Seguit de les vistes al mar II», «Romanza sens paraules», «La vaca cega», «Pirenca», «Ai! Caminet, caminet», «Seguit de les vistes al mar II», «L'ametller», «La fageda d'en Jordà»). Per tant, existeix una relació entre l'edat dels destinataris i la distribució dels continguts dels llibres perquè segueix un ordre cronològic quan el seu públic ideal no és tan infantil, però tampoc no se'n poden extreure més generalitzacions atès que la idiosincràsia de cada publicació determina una estructura bastant al marge de la maduresa dels lectors.

4. Conclusions

Els dotze llibres de poesia i prosa de Joan Maragall per als més joves han estat impulsats gràcies a uns contextos històrics concrets; i el format i el contingut de cada títol vénen determinats pels lectors als quals van destinats. Emprant el mètode d'anàlisi de Lluch (2003) i Prats (2009) per a obres infantils i juvenils, es poden estudiar aquestes publicacions en tres estadis o capes. La primera, que és la pragmàtica o contextual, dóna raó de les motivacions per treure a la llum aquests volums entre 1909 –encara en vida de l'autor– i 2011. Aquests fets estan marcats per la voluntat de fer perpetuar el poeta entre els més joves, mitjançant tant reedicions de *Triar* en diversos formats com altres seleccions noves aparegudes dins de la democràcia i sobretot arran de la celebració de l'Any Joan Maragall.

51

J. M. ALOY, *op. cit.*, p. 19.

La segona capa, la paratextual, estudia els elements del llibre que no es troben dins els textos escollits, com ara la il·lustració, la col·lecció, el pròleg, el glossari o les propostes didàctiques. Aquests components determinen a quina franja d'edat van destinats els llibres i quin ús se'n pot fer. La versatilitat que aporta l'obra gràfica sobre els textos comporta que els àlbums il·lustrats vagin adreçats als lectors més petits i no compleixin una funció obertament instructiva, com ara a *El cel ben serè*, *La vaca cega i altres poemes*, *Joan Maragall (Vull conèixer)* i *Avui és Sant Jordi*. D'altres contenen menys dibuix i més text, sovint amb aclariments biogràfics i glossaris, com la primera versió de *Tria*, *Poesies*, *Tant de gust de conèixer-lo*, *senyor Maragall*, *Entre el sol, núvols i vents*, els quals estan pensats per a lectors més grans. *Antologia poètica i altres textos*, en canvi, és un compendi amb activitats per a estudiants de secundària. Encara que Maragall no escrivís aquestes peces per a lectors joves, queda clar que els paratextos demostren el propi poder perquè indiquen quin és el destinatari principal de cada volum. En conseqüència, es qüestiona la relació entre l'*implied reader* –o lector ideal– que l'escriptor concep, el que l'editor tria quan hi afegeix els paratextos i el receptor final que acaba gaudint de l'obra. Una mostra d'aquesta circumstància es troba en l'edició de *Tria* de 1961, que es desfà de qualsevol connotació infantil i es publica amb una aparença sòbria i sense il·lustració.

La tercera capa, la textual, se centra en la temàtica i organització dels fragments. Les variacions en la selecció dels temes al llarg dels cent anys d'aquestes publicacions posen de manifest els canvis de tendències socials i la universalitat de molts assumptes que no es poden circumscriure com a propis de la literatura per a jovent o per a adults. Els poemes sobre la natura, les festes tradicionals, les relacions humanes o els records d'infantesa del poeta destaquen a dins de tots els reculls perquè abunden en el corpus maragallià i es poden integrar fàcilment en volums per a lectors joves. Altres peces que tracten el fet d'escriure o temes més transcendents també hi són sovint presents encara que no es consideren recurrents per a aquests destinataris. Paral·lelament al contingut dels reculls, també cal observar l'ordenació de les poesies i proses; si bé existeix certa regularitat a l'hora d'estructurar per ordre cronològic els volums més extensos, no apareixen altres indicis que relacionin l'edat dels lectors amb la distribució interna de les antologies.

Així doncs, les necessitats culturals de cada moment provoquen l'aparició d'aquestes obres com a infantils i juvenils, cosa que s'aconsegueix mitjançant els paratextos i triant els temes més contemporanis a cada època, però sempre a partir d'escrits destinats originalment al públic en general. D'aquesta manera, al llarg de més d'un segle, s'ha reinventat i donat vigència a un autor cabdal de les lletres catalanes.

Corpus de Joan Maragall analitzat

Tria, Girona, Dalmau Carles, 1909.

Tria, Girona, Dalmau Carles, 1931.

Tria, Barcelona, Casa del Llibre, 1961.

Poesies, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

El cel ben serè, Barcelona, Cruïlla, 2003.

Tant de gust de conèixer-lo, senyor Maragall, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

Tria, Barcelona, Primera Plana, 2007.

Antologia poètica i altres textos, Barcelona, Baula, 2010.

Entre el sol, núvols i vents... Barcelona, Baula, 2010.

La vaca cega i altres poemes, Barcelona, Baula, 2010.

Avui és Sant Jordi, Barcelona, Baula, 2011.

Pep MOLIST, *Joan Maragall (Vull conèixer)*, Barcelona, Baula, 2010.

Rebut el 8 de juliol de 2014

Acceptat el 3 de setembre de 2014